

ערכין יח

משה שווערד

1. ספר עבודה ברורה

וכתב בברכת כהן, דלכן נראה דאין זה מדין דבעינן ראייה בכשרות, דלא איכפת לן כלל בזה, דאין הראייה ממעשה העדות, אלא טעמא הוא משום דבשעת הראייה נהפך הוא לעד ומאז שם עד עליו, ולכך סלקא דעתך דכמו דבעינן בתחילת שם עד שיהיה בכשרות, ה"ה לבינתים, דמאי שנא, הא כל זמן זה צריך שיהא בכשרות, כיון דשם עד עליו. ולזה משנינן דשם עד יש לו רק בשעת ראייה והגדה, ולכך רק אז בעינן שיהא בכשרות, דבזמן שראה עד הוא וצריך שיהא בכשרות, וכן בזמן הגדה עד הוא, משא"כ בינתים אינו עד ואין זקוקין אז לכשרותו.

עד שיהא כשר מתחלתו ועד סופו. לכאורה נראה, דמה שתחילתו בפסול בשעת הראייה - פוסל, הוא משום דבעינן שיהא ראוי לעדות על מעשה הראייה, דראייה עצמה היא מחלקי העדות וצריך שיראנה בכשרות, ובלא"ה לא הוה עד על זה. אלא דאם נימא כן יקשה מאי קס"ד דצריך שיהא בכשרות מתחילה ועד סוף, והלא זמן זה שבינתים בין ראייה להגדה אינו מחלקי העדות דניבעי שיהא זמן זה בכשרות.

2. ספר עבודה ברורה

משביעני עליכם אם יודעים אתם לי עדות שתבואו ותעידוני וכו', והרי לא ייחד עדיו, יכול אפילו אמר כל מי וכו', והרי ייחד עדיו. רש"י ורבינו גרשום מפרשים ד"ייחד עדיו" הכוונה שמשביע רק את עדיו, וזהו האופן שאמר "כל מי שיודע", שמשביע רק את מי שיודע, אבל באופן שאמר "משביעני עליכם" הרי השביע את כולם, אף את אלו שאינם עדיו, ולכן נחשב שלא ייחד עדיו.

אולם הרמב"ם (פ"ט מהלכות שבועות ה"ט) מפרש, ד"ייחד עדיו" הכוונה שמשביע אנשים מסויימים אפילו אם אינם עדיו, ולכן נקט להיפך, דאם אמר "כל מי שיודע לי עדות", אין זה נחשב שיחד עדיו, כיון שאמר "כל מי שיודע" ולא השביע לאנשים מסויימים, ואם אמר "משביעני עליכם", הרי ייחד לשבועתו את כל העומדים שם, וזה נחשב שיחד עדיו. ובשבועות (דף לה.) איכא גירסא אחרת בגמ'.

3. שפת אמת מסכת ערכין דף יח עמוד א

בגמ' שכירות א"מ אלא לבסוף צ"ע לענין הסדר שמניח לו הכהן כדי מזונות ל' יום וכסות יב"ח דאם הגיע זמן שכירות באמצע החודש או תוך יב"ח אין להניח לו תו על אח"כ שהרי יגבה שכירתו בינתים:

4. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ערכין דף יח עמוד א

כשהיה אביו גוסס מהו דתימא וכו'. ונראה פשוט דכל זה לענין שלא להחשיבו עשיר מחמת זה, ואין כולליו נכסי אביו בכלל חשבון נכסיו, אבל לענין מה דאיתא לקמן דמסדרין לו מזון שלשים יום וכסות י"ב חודש וכו'. נראה פשוט דכל כה"ג שאביו גוסס וכיוצא"ב נכנס הכל בחשבון הסידור שהרי יהיה לו ממקום אחר, ורק לענין להחשיבו עתה עשיר מחמת נכסים אלו אין מתחשבין בנכסי אביו.

5. ספר עבודה ברורה

והאיכא שכירות, שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף. הלכך אינו יכול לתבוע שכרו עד שיסתיים זמן השכירות. והעיר בהפלאה שבערכין, דלכאורה צ"ב, דכיון דחל החוב מיד, ורק זמן פרעון הוא בסוף זמן השכירות, א"כ עשיר הוא, דכבר חייבים לו דמי שכירות. וכתב דלפי דברי הקצות החושן (סימן קכ"ו ס"ק י"ג) שכתב שדין זה דאינה משתלמת אלא לבסוף, פירושו, דלא חל החוב כלל מקודם, מובן שפיר דנידון כעני. וראה בדברינו (ד"ה והניח, ובד"ה ותיפוק ליה [השני]).

6. ספר עבודה ברורה

שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף. נקונטרס הספיקות (כלל ז' סק"ה) כתב, דרק בשכירות פועל אמרו דאינה לשכירות אלא לבסוף, אבל שכירות קרקע ומטלטלין מיד ששכרה קנאה השוכר. והטעם הוא, דשכירות ליומא ממכר הוא ונתחייב מיד בכל תשלום דמי השכירות, ומה לי אם קנאן לחלוטין או קנאן לשנה, משא"כ בפועל דיכול לחזור בו אפילו בחצי היום לכך אינו נתחייב מיד בשכירות, עכ"ד. וכתב בשמועת חיים, דבסוגיין מצואר דאינו כן אלא גם דמי שכירות הספינה אמרינן דאינה משתלמת אלא לבסוף.

7. ספר עבודה ברורה

ספינה שבים האם הוי "ראוי" או "מוחזק"

והיפוק ליה משום ספינה. ע' ברמז"ס (פ"ג מהלכות נחלות ה"א) צענין יורש בכור שנוטל פי שנים רק בנכסים המוחזקים אלא אציו ולא בנכסים הראוים לצוא, שפסק דאם היה לאב מלוה או ספינה צים חשיב רק ראוי ולא מוחזק. וכתב שם הראב"ד, דלמד זה ממתני' דערכין. וצמגיד משנה הביא דהרשב"א תמה, דאדרבה הכא בסוגיין משמע דגוף הספינה היא חשובה שלו, דהא פריך "והיפוק ליה משום ספינה", פירושו, דיחשב עשיר משום גוף הספינה שהיא שלו, ודחי דמתני' כר' אליעזר, ומצואר דלרבנן אה"נ נחשב עשיר משום הספינה, וכילד יליף הרמז"ס דספינה שצים נחשבת רק לראוי ולא למוחזק, ויעוין צמהרשד"ס (סימן ש"א) מה שכתב צוה.

8. ספר עבודה ברורה

גדר הנדר באומר "דמי עלי"

בזמן הערך. הגרי"ז חקר בחיוב דמים, אם הוי כסתם נדרים לצדק הבית וכסם שנודר דמי כלי, הכי נמי איכא דמי אדם והוי כסתם הקדשות לצדק הבית, או דהוי דין מחודש של "דמי אדם".

והוכיח לחינו ככל נדרי הקדש לדק הבית, מהא דתנן במתני' דבערכין אזלינן צמר שעת הערך, דאס העריכו פחות מכן חמש וכשצא ליתן הוא יותר מכן חמש נותן כערך פחות מכן חמש, אבל בדמים אינו כן אלא נותן כשעת הנתינה.

[וכן מוכח נמי ממאי דמאינו בערכין דנידון בהשג יד, דעני שאין לו מה ליתן נותן סלע אחד ונפטר לגמרי (ע' לעיל דף ז), ואלו בהקדש דק הבית נותן מה שיש לו עכשיו, וכשיעשיר צריך להשלים. וע' ברמב"ם (פ"ג ה"ט) שכתב, וז"ל: וכן האומר "דמי עלי" או "דמי פלוני עלי" אינו נידון בהשג יד, שחייבי דמים הרי פירשו נדרן והרי הן כמי שאמר "מנה עלי הקדש" שהוא חייב ליתן מנה גמור, עכ"ל. ואי נימא דחיוז דמים הוא ככל הקדשות דק הבית, מה הוזק לכל אריכות זו, הא ככל הקדש דק הבית ודאי ליכא דין השג יד, ומוכח מינה כמו שנתבאר דחיוז דמי אדם הוא חיוז מחודש ודמי לערכין, ומשום כך צעיק לחלק אמאי בדמים לא נידון בהשג יד. וראה בדברינו לעיל דף ג. ברש"י ד"ה הכל מערכין (בד"ה צ"ד. נדר).

כתב החזון איש (סימן כ"ט סק"ה), דאין חילוק דין דמים בין דמי אדם לדמי כלי, ומשמעות דבריו דס"ל דדין דמים אינו דין מיוחד, וטעמא דאס מת הנידר פטור לגמרי, (ומאד שס דה"ה אס נשבר הכלי), הוא משום דצעיקן שומא, וילפינן מקרא דצעיקן שומא כפי שוויו בשעת השומא, וכיון שמת או נשבר אינו צא לכלל שומא, יעו"ש בדבריו.

9. ספר עבודה ברורה

יכול נקיש ערכין לדמים שיתן כשעת נתינה ת"ל וכו'. כתב החזון איש (סימן כ"ט סק"ה), דדמים שנותן כשעת נתינה היינו כפי שעת שומא, ולא כשעת הנתינה ממש, ולא שייך שיתן כשעת הנדר שהרי לזה צריך שומא למפרע, וילפינן לה מקרא דאין שומא אלא כפי שוויו בזמן השומא. וראה עוד בדברי הגרי"ז שהבאנו להלן בתוס' (ד"ה שיתן, בד"ה בא"ד. לכך אור"י).

10. תוספות מסכת ערכין דף יח עמוד א

שיתן כשעת נתינה – [1] פ"י רש"י **בדמים פשיטא ליה** דיהיב כשעת נתינה ולא כשעת הנדר דהא כעבד בשוק שמין אותו ואם אמר דמי עלי בתשרי ובניסן בא לב"ד מי יודע מה היה שוה בשעת הנדר ושעת נתינה היינו [שעה] שהוא בא לב"ד לשון רש"י ותימה מאי סברא הוא זה דלמה יש לנו לומר שהיה שוה יותר מעכשיו ואם אנו רואים שהוא חלש עכשיו ואז היה גבור אז ידענו בודאי שהיה שוה יותר ונפסיד ההקדש מאחר שאנו רואים שהיה שוה יותר סלע לכל הפחות [2] לכך אור"י דאין זו סברא אלא שום ראייה **מקרא יש בו** ועוד דתנן לקמן פרק האומר משקלי (דף כ. ושם) מת הנידר לא יתנו היורשים לפי שאין דמים למתים

ואם היה הטעם מסברא דאזלינן בתר נתינה התם לא שייך למימר הך סברא שהרי ידענו שהיה שוה בחייו סלע לכל הפחות וא"כ מפני מה אנו פוטרים היורשים מכל וכל אלא ודאי שום קרא יש בו.

11. ספר עבודה ברורה

בא"ד. לכך אור"י דאין זו סברא אלא שום ראייה מקרא יש בו. הגר"ז (מובא בשיעורי הגרמ"ד) מבאר דשיטת התוס', דמאי דבעינן אומדנא בשעת הנתינה אין הכוונה בשעה שנותן המעות דוקא, אלא דבעינן שויותו בשעת השומא, ויסוד הדין בזה אינו משום דתלוי בשעת נתינת המעות, אלא יסודו הוא דהחיוב אינו נגמר עד שעת השומא, ורק כששמים אותו ב"ד נגמר חיובו, וטעם הדבר משום שכל זמן שלא ידעינן בכמה חייב לא נגמר חיובו, ולכן תלוי בשעת השומא שאז מתברר כמה חיובו, ושעת נתינה דנקטו התוס' לאו דוקא, אלא כוונתם שעת השומא. ומבאר בזה מאי דקשיא לשיטת תוס' מהגמ' לקמן (דף כ.). וראה עוד בדברי החזון איש שהבאנו לעיל בגמ' בד"ה יכול נקיש ערכין לדמים שיתן כשעת נתינה.

12. הערות הגר"ש אלישיב מסכת ערכין דף יח עמוד א

שיתן כשעת נתינה. ע' תוס' פירש"י וכו' ותימה מאי סברא הוא זה וכו'. וסברת רש"י נראה דמצד אומדנא הוא, והיינו דמסתבר דכשנדר היה בכוונתו כפי השעה שהוא בא לב"ד, דכיון דבשעת הנדר א"א לברר בדקדוק כמה היתה השומא, מטעם זה ודאי כוונתו היתה כפי השומא בשעה שיבא לב"ד, וכעין שמצינו בנדרים י"ט לא מחית איניש נפשיה לספיקא. [ע"ל סוף י"ט: משה"ק רבינו שליט"א על תוס' דידן מסוגיא דהתם].

ויעויין שטמ"ק אות י"ד בסופו. לפי שאדם יודע שומת הבהמה וכו'. ויש להקשות לפ"ז מאי ס"ד בשמעתין להקיש ערכין לדמים שיתן כשעת נתינה, והרי בדמים גופייהו מצינו דבבהמה ששומתה ידועה נותן כשעת הנדר, ודומיא דהכי ערכין דאין לך שומתו ידועה גדול מערכין.

ונראה לפי"מ שבארנו כבר בפ"ק (ד' א) דיליף התם מוהעריכו הכהן למעט היכא דהנערך הוא גוסס, דאף דהך קרא דוהעריכו קאי על הישג יד והיינו על "המדיר", וביארנו דבעצם דין "והעריכו הכהן" קאי אתרווייהו, וכמו שפירש"י בחומש וז"ל והעמידו לנערך לפני הכהן ועעריכנו לפי השגת ידו של מעריך, עכ"ל, ומבואר ברש"י דדין הישג יד הוא דין הקובע בהערך עצמו, דכמו דאמרה תורה דהערך נקבע לפי שנות "נערך" כמו"כ הוא נקבע על פי אשר תשיג יד "הנודר", ואם הנודר אין לו אלא סלע הרי בזה נקבע שיעור ערך הנערך בסלע וכמבואר בלשון רש"י, נמצא דבהך קרא נכלל גם המעריך וגם הנערך.

ומעתה יש מקום ליישב קושיא הנ"ל. דאף דשנות הנערך הם וודאי דבר ששומתו ידועה, אך מכיון ששומת הערך תלויה גם בדין הישג יד וכמש"נ, והרי ההישג יד אין שומתו ידועה, לכך ס"ד דגם לענין השנים של הנערך ניזיל בתר שעת הנתינה. ובפרט אליבא דהראב"ד שכתב שגדר תשלומי ערכין הוא כקנס, דהיינו שאינו חיוב דמים, מסתבר לדמותו לחיוב דמים שנקבע בשעת הנתינה.

13. דף על הדף ערכין דף יח עמוד א

בגמ': ת"ר אתה הקשית דמים לערכין וכו' יכול נקיש ערכין לדמים שיתן כשעת נתינה, ת"ל כערך כן יקום, אינו נותן אלא בזמן הערך. והקשו בתוס' (ד"ה שיתן וכו') דמאי סברא הוא זה. דלמה יש לנו לומר שהיה שווה יותר מעכשיו, ואם אנו רואים שהוא חלש עכשיו ואז היה גבור, אז ידענן בוודאי שהיה שווה יותר ונפסיד ההקדש, מאחר שאנו רואים שהיה שווה יותר סלע לכל הפחות בדמים שיתן בשעת נתינה, אף שידענו בוודאי שהיה שווה יותר ונפסיד ההקדש? ותיצרו התוס': ואומר ר"י: דאין זו סברא אלא שום ראייה מקרא יש בו ע"כ.

וכתב בחדושי הגאון ר' אליעזר משה זצ"ל דנראה לבאר דברי הר"י בתוס', דהיינו משום דגלי קרא דבעי הערכה דווקא, היינו, שיעמוד בעת השומא לפני הכהן, והיינו דווקא באדם וקרקעות דצריך עשרה, כדתנן במסכת סנהדרין (דף ב' ע"א) והקרקות - תשעה וכהן, ואדם כיוצא בהן, ולכן הוא אמינא שיהיה ערכך כשעת נתינת, אבל בשאר דברים שומא גלוי מילתא בעלמא היא והוי כקדשי מזבח, כדתנן במסכת ערכין (דף כ' ע"ב) נפל הבית וכו' חייב לשלם.

ולפי"ז כתב לבאר שינוי הלשונות בתורה, דהנה לגבי ערכי בהמה נאמר (ויקרא כ"ז י"ב) "כערכך הכהן", ובערכי בית נאמר: "כאשר יעריך אותו הכהן" (כ"ז י"ד), ובשדה אחוזה נאמר "כערכך יקום" (כ"ז י"ז) בלבד?

ולהנ"ל א"ש, דלהכי בערכי בהמה כתיב: "כערכך הכהן", דבהמה פעמים תלויה כשעת הערך, כגון דאמר: "דמי בהמה זו עלי" ופעמים כשעת שומת כהן, כגון דאמר: "בהמה זו הקדש", אבל בית תלוי רק בכהן, להכי נאמר בו רק: "כאשר יעריך אותו הכהן". ובשדה אחוזה דכתיב: "כערכך" בלבד, משמע דתלוי בעת הערך, אלא דכתיב ביה: "ונגרע מערכך" (כ"ז י"ח), ודרשינן בגמ' (להלן כ"ה ע"ב) דבתר שעת פדיון אזלינן, "ואם כערכך יקום" אינו עניין לשדה אחוזה תנהו עניין לערכין. אבל דמים כל הנישום כעבד הוקש לקרקעות הנישומים, דהיינו שדה מקנה, דשדה אחוזה היא אינה נישומית רק מחשב לפי השנים ודו"ק היטב.

14. ספר עבודה ברורה

מאימתי משתנה הערך ביום השלשים ואחד

יום שלשים. כתנן בזמנא חודה, וז"ל: ודע דדנר פקוט הוא ללא צעין דוקא ל"א יום כמו דמשמע לכאורה לשון הרמז"ס (נפ"א ה"ג) שכתב "היה מנן אחד ושלשים יום וכו' ערך הזכר חמשה שקלים", אלא צרגע ראשונה של יום ל"א סגן, דנאמת לא כתיב "יום" דקרא אלא "ומעלה" כתיב, ולא נקט הרמז"ס לשון זה אלא להשמיע לנו דכיום ל"א ראוי לערך, אצל אה"נ דראוי בתמילת היום, ע"ש.

15. מנחת חינוך פרשת בחקותי מצוה שנ דיני ערכין

... ומשנכנס ליום ל"א יש לו ערך כמבואר בתורה ואם מבין חודש כו' ומבואר בש"ס דילפינן דיום שלשים כלמטה ע"ש. והנה גבי פדיון הבן נמי הדין כן דביום ל"א פודין ולא קודם דכתיב ג"כ מבין חודש ועס"י ש"ה ביו"ד דדעת הב"ח והש"ך דיכול לפדות אחר כ"ט י"ב תשצ"ג דאז עבר החודש ומה שמבואר בש"ס כ"פ למ"ד יום היינו חודש עש"ך שם סקי"ט. אם כן נ"פ דה"נ לדעתם אחר כ"ט י"ב תשצ"ג יש לו ערך עש"ס כאן והם הביאו דדעת ס' יראים כ"ה ועמג"א ס' של"ט סק"ח השיג עליהם בזה.

16. תוספות מסכת ערכין דף יח עמוד א

יכול ראשון ולא ראשון בכלל שביעי ולא שביעי בכלל - וא"ת היאך אפשר לומר כן והכתיב (שמות יג) שבעת ימים תאכל מצות וי"ל דלחיוב כרת קאמר דכרת בהאי קרא כתיב כי כל אוכל מחמצת ונכרתה מיום הראשון עד יום השביעי מש"ה מייתי ת"ל עד יום האחד ועשרים בערב והאי קרא כרת נמי כתיב ביה.

17. שפת אמת מסכת ערכין דף יח עמוד א

שם בגמ' מופנה דאי לא מופנה איכא למיפרך כדפרכינן קשה לי בזה הכלל דגז"ש דאינה מופנה פרכינן עלה כיון דגז"ש נתקבל א"כ נתבטל הפירכא דאין לומר דגז"ש אתי למידי אחרינא דליכא עלה פירכא דלאותו דבר דליכא פירכא בלאו גז"ש הוי ילפינן ממה מצינו וא"כ אפשר לומר דהאי כללא דבעי מופנה הוא בשני ענינים נפרדים דליכא כלל בנין אב בהו דכמה גז"ש איכא שהן מענינים נפרדים אבל כה"ג בערכין ללמוד ערך בן חמש מבין ששים דהוי בנין אב וא"צ גז"ש רק על מידי אית לי פירכא שפיר קשה כיון דנתקבל הגז"ש למה יתבטל ע"י הפירכא וצ"ע:

18. ספר עבודה ברורה

רש"י ד"ה לכל מראה. וברגל בין אצבע לאצבע. ואף שאפשר להפריד בין אצבע לאצבע ולראות, מ"מ כיון שאינו מגולה אלא מכוסה, הרי זה נחשב כבית הסתרים שאינו מטמא בנגעים, ע' ברמב"ם (פ"ו מהלכות טומאת צרעת ה"א).

ובשטמ"ק (אות א') כתב, דכוונת הגמ' לתחתית כף הרגל שאדם דורך עליה והיא מכוסה תמיד, ולכן נחשבת לבית הסתרים, וכ"כ הר"ש (נגעים ו:ח) והרמב"ם שם. אולם הרא"ש שם כתב: "כף הרגל, לא הוי בכלל עור בשר לפי שהוא קשה".

19. ספר עבודה ברורה

ביאור סדר המקראות בפרשת ערכין

שקול'י משקלי קראי. ע' פירש"י. וצ"ב מדוע באמת כתבה התורה "ואם מבן חמש שנים ועד בן עשרים שנה" ו"מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה", ולא כתבה רק "ועד בן עשרים שנה", "ועד בן ששים שנה".

ונראה, דלפי הסדר שכתוב בקרא, הוצרך לכתוב כמו שכתוב - דהיינו "מבן וגו' ועד בן", דהתחילה התורה בבן עשרים והוצרכה לכתוב "מבן עשרים" דעד הנה לא איירי מזה, ואח"כ המשיכה עם בן חמש והוצרכה לכתוב "מבן חמש" דג"כ עד הנה לא איירי מזה, וכן אח"כ כשהמשיכה התורה עם בן חדש הוצרכה לכתוב "מבן חדש" דג"כ עד הנה לא כתבה על זה, ואח"כ המשיכה לכתוב "ואם מבן ששים שנה ומעלה" דזה מלמדנו דבן ששים כלמטה, וא"כ אין מקום לקצר ולהתחיל אפילו פסוק אחד מתיבות "ועד בן".

אבל עדיין קשה, דלמה לא התחילה התורה לכתוב על בן חדש ואח"כ על בן חמש שנים ואח"כ על בן עשרים שנה. ואח"כ על בן ששים שנה, ובדרך הזה היתה יכולה להתחיל "ועד בן עשרים שנה" בפסוק השני.

ורבינו בחיי עה"ת (פרשת בחקותי כז:ז) תירץ בשם הרמב"ן, וז"ל: מפני שהתחיל הפרשה ב"איש" כי יפליא, הוצרך להתחיל מבן עשרים, שהרי בן חדש ובן חמש שנים קטן הוא ולא איש, ועוד שהם אינן מעריכין את עצמן אלא הגדול אומר "ערך בן חדש זה עלי", או "ערך בן חמש שנים זה עלי", ואחר שהתחיל מבן עשרים הוצרך לסדר אם מבן חמש ועד עשרים שהתחיל בו, ואמר אחרי כן "ואם מבן חדש ועד בן חמש שנים" שהתחיל בו, ואמר אחרי כן "ואם מבן ששים שנה ומעלה".

מצוות התלויות בזמן, האם בעינין מעל"ע לשעות

ת"ר שנה האמורה בקדשים שנה האמורה בבתי ערי חומה שתי שנים שבשדה אחוזה ושש שנים שבעבד עברי וכן שבבן ושבת כולן מעת לעת. בתוס' (דף לא. ד"ה מיום ליום) כתבו, וז"ל: פירש הר"ר אלחנן דרוקא בבתי ערי חומה בעינין מעת לעת לשעות, אבל באינך דהתם לא בעינין מעת לעת לשעות, דבבתי ערי חומה דוקא גלי קרא (כדילפינן שם מקראי יתירי דמעתי לעת לשעות בעינין), אבל באינך לא בעינין מעת לעת [ומש"כ בברייתא דכולן "מעתי לעת" צ"ל כפירוש רש"י בנדה (דף מז: ד"ה מעתי לעת) שכתב ד"מעתי לעת" היינו "מיום ליום" ולא אמרינן למנין עולם ותכלה שנתו ערב ראש השנה, עכ"ל, אבל מעתי לעת לשעות לא בעינין]. והתוס' כתבו כאן דה"ה בכלהו בעינין מעתי לעת לשעות דילפינן "שנה" "שנה" מבתי ערי חומה, עכ"ד התוס' שם, וכ"כ רש"י כאן (ר"ה מעתי לעת) דבכולהו בעינין גם באותה שעה לשנה הבאה.

ובשו"ת רע"א (מהדורא פנינא תשנה כ"צ) הביא מהש"ך צו"מ (סימן ל"ה סק"א) שפסק גבי שנות גדלות דבן וצמ שאין צריך מעתי לעת לשעות, וכשר לעדות מתחילת היום דשנת י"ד אפילו אם נולד באמצע היום, ואין צריך להמתין שימלא לו י"ג שנים בשעות, וכן פסקו הב"ח וט"ז ומג"א באו"ס (סימן כ"ג), דמי שנעשה בן י"ג יכול להיות שליח ציבור מיד בתחילת הלילה (אף אם נולד באמצע היום) ואין צריך להמתין שימלא לו י"ג שנים בשעות.

וכתב הגרע"א, דזה יתכן אף לשיטת התוס' כאן, שנקטו דבכולהו בעינין מעתי לעת לשעות, שהרי התוס' כתבו דילפינן לכולהו "שנה" "שנה" מבתי ערי חומה, וא"כ דוקא הך דכתיב צהו "שנים" בקרא כמו שדה אחוזה וערכין שייך למילפינהו בגזירה שזה מבתי ערי חומה, אבל שנים דגדלות לא נזכרו בקראי רק מהלכה למשה מסיני נינהו ולא שייך למילפינהו בגזירה שזה, ומשוא"ה לכו"ע לא בעינין צהו מעתי לעת לשעות, עכ"ד.

21. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ערכין דף יח עמוד ב

בר מצוה אי הוי במעל"ע ומנהג טוב שנהגו בזה

וכן שבבן ושבת כולן מעל"ע. נחלקו הראשונים אי נעשה בר מצוה בתחלת הלילה, או דבעינין מעתי לעת ממש ואין נעשה בר מצוה עד שיעיב אותה שעה שנולד בה. וברש"י ס"פ ד' אחים (יבמות ל"ד. ד"ה ומתוך) מפורש דנעשה גדול בתחלת הלילה, וכן היא הכרעת הש"ך (חו"מ ל"ה, א') והמג"א (נ"ג, י"ג). ומהתוס' בר"ה (י'. ד"ה בן) משמע דבעינין מעל"ע ממש.

ויש מדקדקים בקטן שנולד באמצע הלילה שיקרא ק"ש עוד פעם בליל הבר מצוה שלו, אחר המעל"ע כדי לחוש לדעת התוס'. ודע דאם לא ידוע שהביא ב' שערות בלא"ה לא יוצא מדאורייתא וכמש"כ הרעק"א דאין לסמוך על חזקה דרבא לכתוב סת"ם, ועכ"פ זה מנהג טוב.

22. תוספות מסכת ערכין דף יח עמוד ב

שנתו שלו ולא שנתו של עולם - הק' הרב שמואל בן הרב אלחנן ל"ל קרא תיפוק ליה מסברא דאלת"ה היאך נמצא תמידין כשרין לר"ה שאם נולד קודם ר"ה מיד כשנכנס ר"ה בן ב' שנים הוא ואנו כבש בן שנה בעינן לתמידין ואם הוא נולד יום ר"ה מחוסר זמן הוא ויש מפרשים דאין אנו מתחילין מנין שנתו כי אם מיום הרצאה כדאמרינן גבי בכור לפני ה' תאכלנו שנה בשנה ואמרינן (ר"ה דף ו:): דאין אנו מונין אלא מיום הרצאה הנ"ל אמרינן הכא ואינו כן דלא אמרינן דין זה כ"א לענין בל תאחר אבל לענין מנין שניו לא דהא אמרינן בפ"ב דזבחים (דף כה:): דשעות פוסלות בקדשים פ"א אם שחט כבש [ביום] השלמת שנתו קודם שהגיע מעת לעת דלידתו ולא הספיק לזרוק הדם עד שעבר מעת לעת לשעת לידתו פסול ואי אזלינן ביה אחר הרצאה לא תמצא דין זה שהרי לעולם הוא בן שנתו אלא ש"מ דאזלינן אחר הלידה ממש א"כ הדרא קושיא לדוכתיה ואומר מורי ה"ר שמואל דשפיר (איצטרכו תרי קראי) דאי לאו הכי לא אמרינן ביה מעת לעת כדאי לקמן בפרק בתרא (דף לא:).

23. דף על הדף ערכין דף יח עמוד ב

בגמ': שנתו שלו ולא שנתו של עולם. עה"פ (במדבר כ"ט ב'): כבשים בני שנה וגו' כתב החזקוני וז"ל: וא"ת. למ"ד דבתר שנתו עולם אזלינן, כיצד יתקרבו כבשים בר"ה, אם נולדו קודם ר"ה נחשבו לבני שתי שנים דיום אחד בשנה חשוב שנה וכו', אלא י"ל דלדידיה אשכחן ליה, כגון ששמיני שלהם חל בר"ה, ואעפ"י שנולדו קודם ר"ה אינן נחשבים באותו פרק לבני שנה, שעדיין לא נראו להתקרב קודם ר"ה עכ"ל.

והנה קושי' זו הקשו בתוס' כאן (ד"ה שנתו וכו') בשם הרב שמואל בן הרב אלחנן ע"ש, וקושי'הם היא על הס"ד דבגמ' כאן דשנה של קדשים היא שנת עולם, וע"ז הקשו דמאי ס"ד בכלל ע"ש. אך אליבא דאמת אין מ"ד כזה ואין מסקנה כזאת, וצ"ע מש"כ כאן החזקוני: למ"ד דבתר וכו' ע"כ. וגם בשו"ת לזבחים (כ"ח: אות ה') הביא בשם ה"ר אלעזר משאנז' כהנ"ל ע"ש. וע"ע ברא"ש עמ"ס נדה (מ"ד ב) שהקשה ותירץ כדברי החזקוני הנ"ל ע"ש.

ומצאתי בסוף החזקוני שנדפס מחדש (סי' ח') שכתב להגיה בחזקוני מקום תיבת: למ"ד - לס"ד, והיינו הקושי' היא על הס"ד בגמ' לומר כן ודו"ק היטב.

וראה בספר בגדי יו"ט עמ"ס ביצה (ו א) שהקשה על תירוץ החזקוני הנ"ל וז"ל: וקשה לי, לרב דאמר משום מוקצה, א"כ היאך יכולים להקריבו, דהא בין השמשות היה מוקצה, משום דאכתי לא חזי להרצאה, ומיגו דאיתקצאי לבין השמשות איתקצאי לכולא יומא. ואולי י"ל דאין שבות במקדש ודוחה מוקצה, וצ"ע. עכ"ל.

24. תוספות מסכת ערכין דף יח עמוד ב

במספר שני תבואות פעמים שאדם אוכל ג' תבואות בב' שנים - וא"ת היכי דרשינן מהאי קרא הכי ואימא ד' תבואות לפי ששני משמע שנים ותבואות משמע שנים הרי כאן ארבע וי"ל דדריש ממספר דמשמע שני תבואות וה"ל למכתב תבואה משמע שתבואה אחת יש עדיין וקשה לר"י שאפ"ל אנו מונין לשנות העולם נמצא ג' תבואות בב' שנים כגון שמכר לו בב' בתשרי שדה מליאה פירות שכשיבא תשרי של שנים הבאים קצר כבר פירותיו מכ"ט באלול וי"ל דשכיח טפי שלשה תבואות בב' שנים שאנו מונין מעת לעת יותר משאנו מונין לבריאת עולם.

1. שו"ת מהר"ם שיק יורה דעה סימן שב

בהיותו בצל קורתו ביקש ממני מעלתו נ"י לחוות דעתו בכתב ע"ד המנהג הפשוט בישראל לפדות בן בכור ביום ל"א ללידתו אפילו נולד בסוף היום ולא כלו לו ביום ל"א בבקר כ"ט י"ב תשצ"ג והרב הגדול מו"ה זלמן באניהאד זצ"ל דיין דק"ק פ"ב פסק והוכיח במכתבו למעלתו נ"י דבכה"ג צריך להמתין עד יום ל"ב שלא כמנהג העולם והאמת שגם מרן הגאון בעל חת"ס זצ"ל בחידושו לקונטרס מס' שבת המעותקת בידי מלשונו הטהור כתב ודע דלדידי מספקא לי טובא בתינוק הנולד באמצע היום אי סוף היום עולה בתחילתו ואם כן כשהגיע תחילת יום ל"א שלו עדיין לא הגיע לכ"ט י"ב תשצ"ג ואין העולם משגיחין על זה ואם נאמר שצריך להמתין עד כלות כ"ט י"ב תשצ"ג באמצע היום ל"א קשה הא אין מונין שעות לחדשים ויהי צריך להמתין עד תחילת יום ל"ב ולא שמענו זה ואולי אין סוף היום עולה בתחילתו אלא מחשבין שעות מעת לעת הואיל וכתבי ומעלה וא"כ גם בכל שנות האנשים יהי כן וכתוס' עירוכין ועיין מג"א סי' נ"ג ס"ק י"ג ובמ"מ פ"ב מהלכות אישות הלכה כ"א ובבב"א אהוביה שם וצ"ע ובגלגון מג"א סי' נ"ג הנ"ל הסכים מרן זצ"ל למג"א וכתוספת הנ"ל דאין מונין מעת לעת...

ועכ"פ נראה לפי ענ"ד נכון מנהג העולם שבן יום ל"א הוא בן חודש אפילו נולד בסוף היום דאם נימא דצריכין להמתין

עד יום ל"ב כבר הוא יותר מבן חודש והתורה אמרה ופדיוו מבן חודש ולא מצאתי נגד זה אלא שדברי ס' יראים סי' שנ"ג משמע דבכ"ט י"ב תשצ"ג תליא מילתא אבל לפי ענ"ד יש לכוון גם לשונו להנ"ל אלא שבא לישב קושיא הנ"ל מנ"ל דבעינן חודש מלא וע"ז ת"י דלשון חודש עיקרו על כ"ט י"ב תשצ"ג וזה הוי למד יום הואיל וקיי"ל מקצתו ככולו וא"כ עיקר הנחת שם חודש על שלשים יום ובו תופסין בכל דיני תורה ואע"ג שבתחילתו אמרינן מקצתו ככולו בסופו לא אמרינן דילפינן דבעי' מעת לעת:

וגם דעת מג"א בס' שול"ס ס"ק נראה דאיכ"ל דס"ל הכונה בש"ס דבכורות מ"ט ע"א הא דפריך מ"ט דת"ק הוא דנימא מקצתו ככולו וכמ"ש לעיל אלא דס"ל כמ"ש הנוב"י סי' פ"ד הנ"ל דמקצתו ככולו אמרינן רק בימים אבל בשבוע לא וה"ה היכא דבעינן מספר ידוע כמו כ"ט י"ב תשצ"ג לא אמרינן מקצתו ככולו וא"כ קשה ממנ"פ הב"ח לשיטתו דחודש דבכור היינו כ"ט י"ב

תשצ"ג לא שייך מקצתו ככולו וע"כ הקו' דלאחר כ"ט י"ב תשצ"ג יועיל הפדיון וע"ז משני דבעינן ומעלה ואינו מועיל וא"כ שוב מוכח דלא כב"ה וכן נראה לדינא ביום ל' אינו מועיל הפדיון וביום ל"א לעולם פודין ואם אפשר מהיות טוב ימתין עד אחר כלות כ"ט י"ב תשצ"ג וכמ"ש הנוב"י סי' קפ"ז הנ"ל והנראה לפי ענ"ד כתבתי ידידו הדורש שלומו.

הק' משה שיק מברעזאווע.